

Поліграф та його доказове значення

Сенченко Надія Миколаївна ¹, Федоренко Дарья Віталіївна ²

Опубліковано	Секція	УДК
30.06.2025	Право	343.14

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.15882519>

Анотація. У статті проаналізовано поліграф як технічний засіб та його доказове значення в кримінальному провадженні. Зазначено, що в Україні відсутнє комплексне нормативне регулювання використання поліграфа. Пристрій фіксує фізіологічні реакції людини, однак не здатний зчитувати думки. Вказано, що КПК України не передбачає можливості перевірки правдивості показань із застосуванням поліграфа або визнання отриманих результатів доказами. Такі відомості мають лише орієнтовний характер і можуть враховуватись лише у сукупності з іншими належними доказами. Попри це, поліграф має потенціал як допоміжний інструмент під час досудового розслідування, однак через відсутність правового врегулювання та наукової верифікації його не можна вважати самостійним доказом.

Ключові слова: психофізіологічні реакції, досудове розслідування, правове регулювання, судова експертиза, кваліфікація поліграфолога, нормативно-правова база, допустимість доказів.

Polygraph and its evidentiary value

Annotation. Modern criminology and judicial practice are constantly searching for innovative methods of obtaining reliable information, in particular in the process of investigating criminal offenses and considering cases in courts. One of such methods is the use of a polygraph - a technical device that records a person's psychophysiological reactions in response to questions posed to him.

However, the issue of the evidentiary value of the results of polygraph studies remains debatable in the scientific community and law enforcement practice. Despite the wide popularity of the polygraph in some countries of the world, in Ukraine and other states its legal status, legal force and admissibility in judicial proceedings are not unambiguously regulated. The lack of uniform methodological standards, legal mechanisms for monitoring the quality of research and different attitudes towards the polygraph among lawyers, psychologists and criminologists only exacerbate the problem.

Thus, there is a need for a comprehensive analysis of the scientific, legal, and methodological aspects of the use of the polygraph, determining its evidentiary value in criminal and civil proceedings, and developing recommendations for improving the regulatory framework in this area.

¹ кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри кримінального права та правосуддя, Національний університет «Чернігівська політехніка». ORCID: <http://orcid.org/0000-0002-3767-8937>

² здобувач вищої освіти I курсу магістратури, юридичного факультету, Національний університет «Чернігівська політехніка». ORCID: <https://orcid.org/0009-0000-4063-6503>

The article analyzes the polygraph as a technical tool and its evidentiary value in criminal proceedings. It is noted that in Ukraine there is no comprehensive regulatory regulation of the use of the polygraph. The device records a person's physiological reactions, but is not able to read thoughts. It is indicated that the Criminal Procedure Code of Ukraine does not provide for the possibility of verifying the veracity of testimony using a polygraph or recognizing the results obtained as evidence. Such information is only indicative and can be taken into account only in conjunction with other appropriate evidence. Despite this, the polygraph has the potential to be an auxiliary tool during pre-trial investigation, but due to the lack of legal regulation and scientific verification, it cannot be considered as independent evidence.

Keywords: psychophysiological reactions, pre-trial investigation, legal regulation, forensic examination, polygraph examiner qualification, regulatory and legal framework, admissibility of evidence.

Вступ

Сучасна криміналістика та судова практика перебувають у постійному пошуку інноваційних методів отримання достовірної інформації, зокрема у процесі розслідування кримінальних правопорушень та розгляду справ у судах. Одним із таких методів є використання поліграфа - технічного засобу, що фіксує психофізіологічні реакції людини у відповідь на запитання, які їй ставляться.

Однак, питання щодо доказового значення результатів поліграфічних досліджень залишається дискусійним у науковій спільноті та правозастосовній практиці. Незважаючи на широку популярність поліграфа у деяких країнах світу, в Україні та інших державах його правовий статус, юридична сила та допустимість у судовому провадженні не мають однозначного врегулювання. Відсутність єдиних методичних стандартів, правових механізмів контролю за якістю проведення досліджень та різне ставлення до поліграфа серед юристів, психологів і криміналістів лише поглиблюють проблему.

Таким чином, виникає необхідність комплексного аналізу наукових, правових та методичних аспектів застосування поліграфа, визначення його доказового значення у кримінальному та цивільному процесах, а також вироблення рекомендацій щодо вдосконалення нормативно-правової бази в цій сфері.

Даній тематиці були присвячені праці таких вчених як М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін. Дослідники підкреслюють потенційні переваги використання поліграфа під час досудового розслідування, зокрема підвищення ефективності збору первинної інформації. Водночас, існують обґрунтовані застереження щодо ризиків отримання помилкових результатів через вплив психологічних та фізіологічних особливостей особи.

Метою статті є всебічно дослідити та проаналізувати функціонування поліграфа та його доказового значення.

Результати

На сьогодні в Україні відсутній єдиний нормативно-правовий акт, який би комплексно регулював суспільні відносини, пов'язані із використанням поліграфа. Немає чіткого законодавчого визначення поняття «поліграф», його правової природи, завдань, а також вимог до кваліфікації поліграфолога. Крім того, законодавство не містить вичерпного переліку методів поліграфологічних досліджень та не визначає офіційний список поліграфів, дозволених до використання.

Через відсутність загального закону або кодифікованого акту правозастосовна практика формувалася переважно шляхом ухвалення відомчих нормативних актів, що врегульовують застосування поліграфа у межах конкретних професійних сфер.

Зараз сфери використання поліграфа та поліграфологічних досліджень охоплюють [1, с.59]:

- перевірки, пов'язані з приватним життям громадян;
- проведення службових перевірок;
- поліграфологічні опитування у межах проведення психологічних експертиз;
- використання результатів поліграфічних досліджень у якості доказів у суді (довідки, висновки, звіти тощо);
- теоретично можливе долучення результатів поліграфа до матеріалів дисциплінарної скарги для обґрунтування позиції судді.

Сьогодні поліграф та поліграфологічні дослідження знаходять широке застосування в різних сферах суспільного життя. Однією з таких сфер є перевірка обставин, пов'язаних із приватним життям громадян. Такі дослідження можуть бути ініційовані як самими особами, так і їхніми близькими або роботодавцями. Поліграф також активно використовується у межах проведення службових перевірок. Це дає можливість з'ясувати факти, що стосуються недобросовісного виконання посадових обов'язків. Окремим напрямом є поліграфологічні опитування, які проводяться в межах психологічних експертиз. Вони здатні доповнити загальну оцінку психічного стану або схильності особи до певної поведінки. Існує також практика використання результатів поліграфа у судовому процесі. Ці результати оформлюються у вигляді довідок, висновків чи аналітичних звітів. Хоча формально вони не визнаються доказами, суд може враховувати їх як допоміжну інформацію. Теоретично можливо також долучення таких даних до матеріалів дисциплінарної скарги. Це може слугувати додатковим обґрунтуванням позиції щодо добросовісності судді.

Практика свідчить, що:

- як сторона захисту, так і сторона обвинувачення все частіше використовують поліграф як інструмент для встановлення або спростування обставин, що мають значення для кримінального провадження відповідно до статті 91 КПК України;
- у цивільних процесах сторони також звертаються до поліграфа для підтвердження або заперечення фактів, які підлягають доказуванню.

Разом з тим, потрібно зазначити, що поліграф дедалі частіше використовується в кримінальному провадженні як захистом, так і стороною обвинувачення. Його застосовують для з'ясування фактів, що мають істотне значення для встановлення істини у справі відповідно до вимог статті 91 КПК України. За допомогою поліграфа можуть перевірятись свідчення підозрюваного, обвинуваченого чи свідків. Такі дослідження не мають процесуального статусу доказів, однак можуть бути враховані як додаткова інформація. У цивільному судочинстві сторони також вдаються до поліграфологічних досліджень. Це зазвичай робиться для підтвердження або спростування певних обставин, що мають значення для вирішення спору. Хоча закон прямо не регламентує використання поліграфа в цивільних процесах, практика свідчить про зростання зацікавленості сторін у його використанні як інструменту психологічного впливу або доказової підтримки своєї позиції.

Застосування поліграфа у таких випадках неодноразово ставало предметом аналізу та оцінки в судових рішеннях, розміщених у Єдиному державному реєстрі судових рішень.

Кримінальний процесуальний кодекс України не містить прямих норм щодо допустимості результатів поліграфа як доказу. Однак, відповідно до ст. 84 КПК України, джерелами доказів можуть бути будь-які фактичні дані, отримані законним шляхом, якщо вони підтверджують або спростовують обставини, що мають значення для справи [2].

Основними проблемами доказового значення поліграфа є:

- відсутність єдиної методики проведення досліджень;

- відсутність належного правового регулювання;
- неоднозначне ставлення суддів до результатів поліграфічних тестів;
- ризик суб'єктивізму під час оцінки отриманих даних.

Згідно з визначенням, викладеним у рішенні Києво-Святошинського районного суду Київської області від 30 березня 2021 року (справа № 369/16145/18, провадження № 2/369/812/21) [3], поліграф є різновидом психофізіологічного обладнання, що представляє собою комплексну багатоканальну методику фіксації змін у психофізіологічних реакціях людини у відповідь на спеціально підготовлені психологічні стимули. Вважається, що аналіз інформації, отриманої під час опитування із використанням поліграфа, дозволяє отримати орієнтовні відомості, а також виявити приховану інформацію.

Поліграф являє собою багатоканальний осцилограф, здатний одночасно реєструвати показники артеріального тиску, дихання, рухової активності, а також фіксувати електрокардіограму та інші параметри. Пристрій не здатний зчитувати думки, він лише фіксує фізіологічні реакції та зміни їхніх характеристик. Основні явища, будучи закладеними в основу психофізіологічної реакції людини, мають досить складну природу. Дане визначення випробуваного вимагає від фахівця одночасного використання спеціальних знань у кількох напрямках одночасно під час проведення поліграфічних перевірок по: судової медицині; психології; фізіології.

Поліграф не визначає брехню напряму, а лише фіксує збудження, яке за певних обставин може свідчити про можливу неправду. При цьому за фізіологічними реакціями неможливо однозначно встановити причину їх виникнення - це може бути як позитивна чи негативна емоція, біль, асоціативний спогад, обман чи переляк. Методологія судових досліджень включає певну систему спеціальних науково обґрунтованих прийомів і методів, а також використання певних способів і технічних засобів у вигляді спеціального обладнання, приладів та пристроїв, які визначає експерт при проведенні судової експертизи та подальшого висновку по ній.

У вироку Лугинського районного суду Житомирської області від 10 вересня 2020 року у справі № 281/128/19 суд наочно показав принципову позицію щодо оцінки допустимості доказів, отриманих за допомогою поліграфа. Суд зазначив, що сторона обвинувачення не надала належного підтвердження кваліфікації особи, яка проводила поліграфологічне дослідження. Зокрема, не було доведено, що ОСОБА_16 має відповідну освіту, професійну підготовку та досвід роботи як поліграфолога. Крім того, сторона обвинувачення не надала доказів того, що ця особа внесена до Державного реєстру атестованих судових експертів. Це є істотною обставиною, оскільки саме такий статус надає особі право проводити судові експертизи відповідно до вимог чинного законодавства. У зв'язку з цим суд дійшов висновку, що висновок експерта не відповідає критеріям допустимості доказів і не може бути врахований при ухваленні вироку [4].

Подібну позицію зайняв і Галицький районний суд міста Львова у вироку від 13 січня 2022 року у справі № 461/2297/21. Суд наголосив, що експерт-поліграфолог не має статусу судового експерта, а отже його висновок не відповідає вимогам до судових доказів. Аналогічне рішення було ухвалене і Комінтернівським районним судом міста Харкова 21 жовтня 2021 року у справі № 1-кп/641/433/2021 [5]. У цьому випадку суд прямо зазначив, що документ, поданий як експертний висновок, не має юридичної сили через відсутність у особи, яка його склала, належного процесуального статусу. Суд також звернув увагу на те, що особа не має права здійснювати діяльність судового експерта без відповідної атестації. В усіх трьох випадках суди дотрималися підходу, згідно з яким докази, отримані з порушенням встановлених процесуальних вимог, не можуть бути враховані при постановленні вироку. Це ще раз підкреслює важливість дотримання стандартів доказування у кримінальному процесі. Оцінка висновку поліграфолога як належного доказу можлива лише у разі підтвердження кваліфікації експерта згідно із

законодавчими вимогами. Відсутність такого підтвердження автоматично нівелює доказову силу відповідного документа. Суди виходять з того, що використання спеціальних знань у процесі має здійснюватися виключно уповноваженими особами. Усі ці судові рішення формують сталу практику щодо недопустимості використання результатів поліграфа як доказу без дотримання чітко встановлених критеріїв [6].

Висновки

Отже, положення Кримінального процесуального кодексу України не передбачають можливості перевірки достовірності показань особи шляхом застосування поліграфа, також не допускається прийняття судом отриманих таким чином даних як доказів, оскільки такі відомості мають лише орієнтовний характер. Методологія судових досліджень спирається на систему науково обґрунтованих прийомів і методів, які передбачають використання визначених способів і технічних засобів, серед яких спеціальне обладнання, прилади та пристрої, що обираються експертом під час проведення судової експертизи. У зв'язку з цим використання поліграфа не відповідає критеріям доказовості, визначеним статтею 84 КПК України, і не може розглядатися як самостійне джерело доказів у кримінальному провадженні. Дані, отримані за допомогою поліграфа, можуть лише доповнювати наявні допустимі докази, сприяючи формуванню загальної картини обставин справи. Водночас поліграфічне дослідження має потенціал для ефективного збору додаткової інформації під час досудового розслідування, зокрема з метою виявлення суперечностей у показаннях, встановлення психологічних реакцій або уточнення напрямів перевірки. Однак на теперішньому етапі розвитку правозастосовної практики результати поліграфа не можуть вважатися переконливим доказом через відсутність чітких нормативних регламентів і недостатню наукову верифікованість методу. Для подальшого удосконалення використання поліграфа в кримінальному процесі слід розробити єдині стандарти його застосування, у тому числі з урахуванням міжнародного досвіду. Необхідним є також законодавче визначення процесуального статусу поліграфа та врегулювання порядку визнання отриманих результатів. Особливу увагу слід приділити підвищенню кваліфікаційних вимог до фахівців, які здійснюють поліграфологічні дослідження, а також організації незалежного контролю за якістю їх роботи. У перспективі варто створити ефективну систему інтеграції результатів поліграфа до доказової бази з урахуванням принципів змагальності сторін і презумпції невинуватості. Така інтеграція має спиратися на наукову обґрунтованість, технічну надійність та правову визначеність процедури. Вона також повинна забезпечувати баланс між інтересами слідства та правами особи, щодо якої проводиться дослідження. Подальші дослідження в цій сфері можуть зосереджуватись на створенні механізмів узгодження поліграфічного аналізу з іншими джерелами доказів, що використовуються у кримінальному процесі.

Список використаних джерел

1. Використання електронних (цифрових) доказів у кримінальних провадженнях: метод. реком. Вид. 2-ге, доп. / М. В. Гуцалюк, В. Д. Гавловський, В. Г. Хахановський та ін.; за заг. ред. О. В. Корнейка. К.: Вид-во Нац. акад. внутр. справ, 2020. 104 с.
2. Кримінальний процесуальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст.88. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 10.03.2025)
3. Рішення Києво-Святошинського районного суду Київської області від 30 березня 2021 року (справа № 369/16145/18, провадження № 2/369/812/21. URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/97737172/> (дата звернення: 10.03.2025).

4. Вирок Луганського районного суду Житомирської області від 10 вересня 2020 року (справа № 281/128/19, провадження № 1-кп/281/8/20. URL: <https://ualaw.org/umovy-zastosuvannya-poligrafa-u-proczesi-dokazuvannya-v-kryminalnomu-provadhenni/> (дата звернення: 10.03.2025).
5. Вирок Галицького районного суду міста Львова від 13 січня 2022 року (справа № 461/2297/21, провадження № 1-кп/461/177/22). URL: <https://youcontrol.com.ua/ru/catalog/court-document/102658213/> (дата звернення: 10.03.2025).
6. Вирок Комінтернівського районного суду міста Харкова від 21 жовтня 2021 року (справа № 1-кп/641/433/2021, провадження № 641/9131/14). URL: <https://youcontrol.com.ua/en/catalog/court-document/97145188/> (дата звернення: 10.03.2025).